

A BIBLIOLÓGIA (KÖNYVTUDOMÁNY) VITÁS KÉRDÉSEI KÉT SZOVJET ORSZÁGOS TANÁCSKOZÁS TÜKRÉBEN

Összeállította: Molnár Pál

Ez az összeállítás egy bővebb dolgozat része, mely a bibliológia és a könyvtártudomány fogalmáról és összefüggéseiről kialakult felfogásokat, vitákat tárgyalja a szocialista országok szakirodalmá alapján. Az egész anyag a Debreceni Egyetemi Könyvtár Kör és Könyvtár c. évkönyve VI. kötetében fog megjelenni.

"A könyv az emberi közlés, a munka és a harc hatalmas eszköze."

A könyv- és könyvtártudománynak régi gyengéje a széttagozottság, az egyes studiumokat, társ- és segédtudományokat összetartó egységes elv és rendszer kidolgozatlansága. Az egyes diszciplínák összefüggéseinek, illetve a jelenségek mögött álló társadalmi valósággal való kapcsolatuknak feltárása téren még jelentős feladatok várnak a kialakuló komplex tudományra, a jövő könyvtári elméletére.

Éppen e szempontból nagy fontosságu az egész tudományszak kibontakozására, fejlődési távlataira s az ezzel összefüggő kutatási és oktatási érdekekre a szovjet könyvtudomány vagy bibliológia ("knigovedenie") kérdéseinek megvitatása, mely két országos tanácskozás keretében történt, öt év alatt két ízben, 1959-ben és 1964-ben. (1, 2)

A könyvről, e tudomány tárgyáról és céljáról -mint a szovjet felfogásra jellemző tanuságot-mindenekelőtt hadd idézzük Krupszkaja szép vallomását:

"A könyv az emberi közlés, a munka és a harc hatalmas eszköze. Ellátja az embert az emberiség életének és harcának tapasztalataival, kiszélesíti látókörét, olyan ismeretekkel gazdagítja, melyek révén szolgálatába állíthatja a természet erőit. A könyv munkaeszköz. De nem csupán az. Hozzákapcsol bennünket más emberek életéhez és harcaihoz; lehetőséget ad nekik arra, hogy megértse élményeiket, gondolataikat, törekvéseiket, arra, hogy összehasonlítást tegyen és eligazodjék környezetében és ezt átformálja". (3)

A szovjet kultura vezető tényezői, éppen a könyv kulturahordozó és jövőt építő kivételes jelentőségének tudatában, a két magasszintű országos értekezleten vitatták meg a szovjet bibliológia korszerű feladatait. A vitát mindkét esetben a szovjet könyvkultura legfőbb szerve, az Össz-szövetségi Könyvka-

- (1) 1959. Problemü szovetszkogo knigovedenija. (Obzor diszkusszii na raszsirennom zaszedanii redakcionnoj kollektii szbornika "Kniga".) = Kniga. Iszsledovanija i materialü. Szbornik. 1960. 2.T. 390-421.p.
- (2) 1964. Obszuzsdenie nazrevsih problem szovetszkogo knigovedenija. = Kniga. Iszsledovanija i materialü. Szbornik. 1965. II.T. 270-290. p.
- (3) KRUPSZKAJA, N.K.: "O bibliotecsnom dele" címü gyűjteményben idézi: (70.p.) OLENEVA, Z.P.: Meszto biblioteki v obscsesztvennoj zaiszni. Trudü Leningradzkogo bibliotecsного insztütata im. N.K. Krupszkoj. 1961. 3-33.p. 4.p.

mara kiadásában megjelenő Kniga c. tudományos orgánium (4) szerkesztőbizottsága rendezte; résztvevői az Akadémia, a vezető állami könyvtárak, az egyetemek és főiskolák könyvkiadás- és sajtóügyi, poligráfiai (nyomdászati, könyvművészeti), könyvkereskedelmi, könyvtártudományi szakemberei és tudósai. Az 1959. évi és 1964-i tanácskozás rendezői, résztvevői nagyrészt ugyanazoknak az intézményeknek ugyanazok a képviselői; a bevezető vitaelőadást mindkét esetben A. A. Szidorov professzor, akadémiai levelező tag, a szovjet könyvtörténet és könyvművészet ismert szakembere tartotta: 1959-ben: "A szovjet bibliológia néhány módszertani kérdése", 1964-ben "A szovjet bibliológia és küszöbön álló feladatai" címen.

Lengyelországi vita a bibliológiáról

Bár a két országos ankét között csak öt év telt el, mégis feltűnő a változás az alapvető kérdés, a bibliológia tárgyköre és feladatai megítélésében. Az 1959-ben még erősen ingadozó, szkeptikus, vagy negatív állásfoglalás e problematikus új átfogó komplex tudomány szak megítélésében, szinte egyértelműen pozitívvá változott, mint ahogy ezt világosan tükrözi a két tanácskozásnak a Kniga 1959-i, illetve 1965-i évfolyamában közölt anyaga és határozatai. E jelentős fordulat okainak és hatásának elemzése a szocialista kultúra egyik alapvető fontosságú tényezőjének, a könyvnek a megítélésében különös figyelemre tarthat számot általános tanulságai révén.

A szovjet tanácskozás ismertetése előtt érdemes párhuzamot vonnunk egy néhány évvel ezelőtt lefolyt lengyel vita problematikájával. A lengyeleknél a bibliológia és könyvtártudomány kölcsönös kapcsolatairól, elsőbbségi jogáról, tudományos jellegéről és rendszeréről volt szó. A vita az egyetemi képzés problémáival volt kapcsolatban, mert ott a felsőfoku oktatás tanterve is kívánta a kérdés-alternativa tisztázását.

A szovjet vitánál egészen mások a motívumok és más a problematika is. A Szovjetunióban ilyen belső hatásköri vita nem támadhatott, mert ott a felső- és középfoku könyvtárosképzés széles hálózatától elkülönítve folyik párhuzamosan a hírlapirói, poligráfiai, szerkesztői-kiadói szakoktatás külön szakintézmények keretében. A hatalmas ország differenciált kulturális szervezetében így hatásköri összeütközésekre eleve nem kerülhetett sor. (5)

Míg a lengyeleknél a bibliológia és könyvtártudomány elméleti síkon ütközött össze, s csak mellékesen kapott politikai hangsúlyt, a szovjet bibliológia problémái és feladatai a társadalmi szükségletekkel és gyakorlattal szoros összefüggésben merültek fel, igazolva azt a marxista tanítást, hogy "az

(4) Kniga. Iszszledovanija i materialü. Szbornik. 1.T. 1959.

(4/a) A lengyel álláspont ingadozást mutat a bibliológiai és a szűkebb könyvtártudományi, sőt könyvtártani irány között.

A bibliológiai irány jelentősebb lengyel képviselői az utóbbi két évtizedben: Stefan Vrtel-Wlarczyński, Adam Łysakovski, Jan Muszkowski, Karol Glombowski, Stanisław Sierotwinski, Kazimierz Budzyk, Krzysztof Migon; ellenfeleik: Władysław Bięnkowski, Tadeusz Margul, Władysław Piasecki és mások, részben különböző elvi alapról.

(5) A szovjet könyvtárosok, bibliografusok, a könyvkiadás, sajtóügy, nyomdászat szakembereinek képzésére nézve ld.:

a/ MEDVEDEVA, Sz.G. - SZOKOLOV, M.V; O podgotovke bibliografov dlja naucsnüh a tehniczeszküh bibliotek. = Szovetszkaja bibliografija. 1960. 1.no. 1-7.p.

b/ L' enseignement de la bibliothéconomie en URSS - Bulletin de l' UNESCO. à l'Intention des Bibliothèques. 1960. 6.no. 290-292.p.

c/ RUDOMINO, M.: Library training in the URSS - Library Journal. 1962. 1.no. 1-7. p.

elméleti tevékenység nem önálló, nem autonóm, hanem a gyakorlat alapján jött létre és fejlődött". (6)

Nem elvont, tudományelméleti fejtegetés.....

A szocialista valóságra alapozott könyvtári elmélet a maga törvényszerűségeit a tömegek művelődési felemelkedésének folyamatában keresi, a közművelődési intézmények egyre növekvő társadalmi jelentőségében látja, mely nemcsak mennyiségi, hanem minőségi tekintetben is új követelményeket támaszt velük szemben.

Magától értetődik, hogy ez a társadalmi követelmény nem csupán a könyvtárra, hanem az írásos kultúra egyéb tényezőire is vonatkozik, tehát a könyv előállításában, forgalmazásában és használatában érdekelt szervekre és intézményekre is.

A tömegek művelődési forradalma egyben a szocializmus eszmei megalapozását, általánossá válását is kívánja a dolgozók tudatában, hiszen "az elmélet, mely behatol a tudatba, maga is termelő erővé válik". A marxizmus klasszikusainak ezt a művelődéspolitikai alapeszméjét főképpen DRTINA Jaroslav prágai könyvtáros-tanszékvezető fejtette ki; a szocialista könyv- és könyvtárügy jellemző vonásait elemezve, világosan elkülönítette a polgári kultúra individualista, semleges "pártatlan" felfogásától. (7). Az 1962-es berlini könyvtártudományi felsőoktatási konferencia is ilyen értelemben határozta meg téziseiben e szak feladatait. (8).

A szovjet művelődés irányító tényezőinek a bibliológia kérdéseiről való érdeklődés is a könyvkultúrával szemben támasztott új és fokozott társadalmi igényekben talál magyarázatot. A Kniga főszerkesztője N. M. SZIKORSZKIJ a legutóbbi 1964-es ankét tanulságai alapján felsorolja ezeket a bibliológia iránti társadalmi követelményeket (9):

segítségét nyújtani az állami kulturális szerveknek a tervfeladatok teljesítésében, a könyvkiadás tematikus és gazdasági tervezésében, a könyvkereskedelem szervezésében és racionális módszerei kidolgozásában, a könyvkultúra emelésében; tőle várják a könyvszükségletek alapos tanulmányozását, a kultúra általános növekedése mutatóinak megállapítását, az olvasók igényeinek jobb megismerését, a káderképzés profiljának meghatározását és még sok egyebet.

Az e téren tapasztalt hibák feltárását is a tudományos elemzéstől remélik az 1964-es ankét határozatai e művelődéspolitikai feladatoknak széles skáláját sorolják fel, mint a bibliológiára váró megoldandó állami-társadalmi feladatokat,

- (6) Dialektikus materializmus. Tananyag a Magyar Szocialista Munkáspárt filozófia tanfolyama számára. - Budapest, 1961. Kossuth Könyvkiadó. 414.p.
- (6/a) MARX Károly: A hégeli jogfilozófia kritikájához. Bevezetés 384-385. p. Karl Marx és Friedrich Engels művei: I. kötetben Budapest 1957.
- (7) DRTINA, Jaroslav: Knihovna jako Instituce socialistická. Praha, 1961, Státní Pedagogické Nakl.
Einige kennzeichnende Wesenszüge des sozialistischen Bibliothekswesens. = Zentralblatt für Bibliothekswesen. 1959. Sonderheft. 297-324. p.
Zur Klassifikation der Bibliothekswissenschaft. = Zentralblatt für Bibliothekswesen. 75. Jg. 1961. 5.no. 193-207. p.
Zu einigen Aufgaben der Bibliotheken in der Kulturrevolution. = Zentralblatt für Bibliothekswesen. 77. Jg. 1963. 7.no. 292-305. p. - főleg a 294-295. p.
- (8) In: Gegenstand und Methoden der Bibliothekswissenschaft. = Leipzig, 1963. VEB Verlag für Buch- und Bibliothekswesen. 337. p.
- (9) SZIKORSZKIJ, N.M.: Kniga i nauka o knige. = Kniga. Isszledovanija i materialu. Szbornik. 1965. 11.T. 1-16. p.

egyben intézkednek "a könyvről szóló komplex tudomány" tudományos alapjainak kidolgozásáról s e téren a kutatások kiszélesítéséről. (10)

A tudományfejlesztésnek és szervezésnek ez a módja a szocialista művelődési politikának jellemző vonása: az elmélet és gyakorlat kölcsönössége alapvető követelményének megvalósítása. Az élet parancsa, a fejlődés törvénye, a társadalom érdeke és szükséglete, az észlelt hibák kijavításának szüksége kívánják meg a tudományos alapon való tájékozódást, tervezési és előrelátást a bibliológia széles területén (szerkesztes, kiadás, sajtó, poligráfia, könyvművészet, könyvkereskedelem, könyvtár, kulturális szervezés) működő irányító tényezőtől. A társadalmi felelősségnek a tudata a szovjet tanácskozások minden képviselőjét áthatotta; ezt a megbízást -mely éppenséggel nem könnyű- magukra vállalták, anélkül, hogy szaktudományuk autonóm jellegére hivatkozva vonakodtak volna a gyakorlati feladatok végrehajtásától. A "knigovedenie" égisze alatt egyesült sokféle terület képviselője egyértelműen szövetkezett a mindnyájuk közreműködését kívánó közös megbízás végrehajtására, bár az őket egyesítő komplex tudománynak, a közös alapnak elméleti megfogalmazásáig sem jutottak el, sőt a határozatok is csupán a tudományos kutatások problematikája kidolgozását tüzik ki, mint közvetlen feladatot. A gyakorlati követelmények súlya a komplex jellegű bibliológiával szemben szinte bizonyossággá tette a résztvevők előtt e tudományszak létezését, s az 1959-es tanácskozáson még uralkodó szkeptikus szellem 1964-re már pozitívvá változott. Aki ennek létezését tagadta volna bizonyos elméleti megfontolásokból, elszigetelődött volna a közösségi feladatokkal szemben tanúsított negatív magatartásával. A tudomány autonómiája, belső fejlődésének sajátos törvényei itt idegen polgári szempontok; a dialektikus materializmus számára a gyakorlati igények, különösen a termelés szükségletei jelölik ki a tudomány fejlődésének irányát.(11).

Ebben az összefüggésben érthetjük meg a szovjet bibliológiai vita természetét, jelentőségét. Nem elvont tudományelméleti fejtegetésekről volt itt szó, hanem a szovjet könyv gyakorlati kérdéseiről. Ebből érthető az az egyoldalúság, hogy a könyvtár kérdései alig kerültek szóba a két tanácskozáson, hiszen ezek -bár kapcsolatban vannak a könyvkulturával- más társadalmi funkciót töltenek be és másféle szervezési feladatot jelentenek.

Rövid történelmi visszapillantás.

A tanácskozások és a vita főbb pontjainak összegezése előtt tudnunk kell a bibliológiának mint tudományszaknak a viszontagságos sorsát, ellentétes megítélését a Szovjetunióban.

A "knigovedenie" szó a múlt század elején keletkezett; fogalmi tartalmát mint "szélesebb értelemben vett bibliográfiát" határozták meg a XIX.század derekán, a könyvről szóló ismeretek bizonyos összességét; 1894-1896-ig pedig "Knigovedenie" című havi folyóiratot is adott ki a moszkvai egyetem mellett működő Bibliográfiai Társaság. 1913-tól ez a szak bevonult az egyetemi diszciplínák közé: N. M. Liszovszkij professzor, ki általános bibliológia címen tartott a pétervári egyetemen előadásokat róla, alapjában helyesen ragadta meg a könyv problémáit, mikor a könyv előállítása, terjesztése és leírása hármassémájában látta lényegét, s a könyvet egyszerre a szellemi kultúra és az anyagi termelés jelenségeként fogta fel. Elgondolása egészen közel áll a mai felfogáshoz. Az

(10) Obszuzsdenie nazrevsih problem szovetszkogo knigovedenija. = Kniga. Isszledovanie i materialii. Szbornik. 1965. 11.T. 270-290. p. Resenija: 289-290. p.

(11) Dialektikus materializmus. Tananyag a Magyar Szocialista Munkáspárt filozófia tanfolyama számára. = Budapest, 1961, Kossuth Könyvkiadó. 415-416. p.

egyreszterueteket muvelo regebbi orosz tudosokon kivul a forradalom utan a 20-as, 30-as evekben vett lenduletet a kovnyvtudomany általános kérdéseinek tanulmányozása. Erre az irányra az elvont elméletieskedés jellemző, mint a lengyel bibliológia egyes képviselőinél is - az elszakadás a könyv valóságos világától. Pl. M.N. Szomov "Szosztav knigovedenija" (A bibliológia felépítése). 1931-ben megjelent művében ezt a diszciplinát két tucat elemből szerkesztette meg, melyben olyan is volt, mint a "bibliopegisztika" (a könyvfedőlapokról), az "exlibrisizmus" (a könyvjelzőkről). Hasonló kalandos terminológiával dolgozott később Vrtel-Wierczynski, Stefan lengyel professzor (12), ki mindent beleillesztett bibliológiai rendszerébe, ami némiképpen összefügg a könyvvel: a "bibliopoeia", "bibliológiai logika", a "könyv fenomenológiája", a "könyvészeti higiénia" szavakat s fogalmakat alkotott, a régebbi teoretikusok példájára. Érdeemes alkotás A. G. Fomin: Knigovedenie kak nauka (A bibliológia mint tudomány) c. 1931-ben megjelent műve. 1938-ig a Tudományos Minősítő Bizottság önálló tudományos szaknak ismerte el és kandidátusi s doktori képesítési joggal ruházta fel.

Közvetlenül a háboru előtt a bibliológia élénk elméleti vitáit önkényes felső intézkedés fojtotta el: a formalizmus elleni harc címén, s a nyugati polgári tudomány előtti hajbókolás vádjával elnémitották nemcsak a szak tudósait, hanem egész munkaközösségeket is. (13). Ezt a tudományt, mint formális, haszontalan tudományt elsöpörték. Az 1959-es ankét megnyitójában N.I. Szaharov, a Kniga h. főszerkesztője kiemelte, hogy "a bibliológia kérdései az utóbbi időben teljesen eltűntek a Szovjetunióban a tudományok láthatáráról, kiestek a tudományos vizsgálatok köréből. Jellemző e tekintetben, hogy a Nagy Szovjet Enciklopédia mindkét kiadásából hiányzik a "knigovedenie" terminus. (14). A régebbi érdekes örökséget, mely feledésbe merült, most a bibliológia ujrászületésekor a feledés avarja alól kell kiásni. A személyi kultusz nyomása alól lényegében az 1959-es országos ankét szabadította fel a két évtizedig elnémitott, száműzött tudományt.

Ennek társadalmi-művelődéspolitikai okait már láttuk; az ankétok megvitatott problémái adnak azonban teljes képet arról, hogy hogyan értelmezik a kialakulóban lévő új tudományt és milyen feladatok megoldását várják tőle.

Támadási felület: a könyvművészet a téma középpontjában

A. A. Szidorov, akadémikus, a moszkvai Poligráfiai Intézet professzora 1959-ben tartott bevezetőjében, programelőadásában ("A szovjet bibliológia néhány módszertani kérdése") hangsúlyozza: a bibliológia megoldatlan és hevesen vitatott kérdésében szükséges és időszerű az állásfoglalás, nemcsak az elvek, hanem a gyakorlati teendők tisztázása érdekében is. Bár a könyvtermés és a könyv iránti érdeklődés nőttön nő, mégis kétségbevonják a róla szóló tudomány létjogosultságát. A lényegéről ellentétes nézetek uralkodnak: egyesek szerint a könyvet mint irodalmi, társadalmi terméket tartalma szerint kell vizsgálni, mások szerint csak mint gyakorlati technológia képzelhető el. (Liszovszkij és Derunov, ill. O. M. Brik). Szidorov egyeztető álláspontja szerint a két szemlélet nem egymást kizáró dolog, hanem kiegészíti egymást. Manapság több vezető kulturszerv foglalkozik a maga szempontjából a könyvvel (Knizsnaja Palata: Könyvkamara, Akadémia, Poligráfiai Intézet, egyetemek, főiskolák), még sem alakult ki egységes elfogadott elv a könyv vizsgálatára nézve. Ezért kell megvitatni az alapkérdéseket, így pl. azt, hogy a bibliológia csupán segédtudomány-

(12) VRTEL-WIERCZYŃSKI, Stefan: Teoria bibliografii w zarysie. - (A bibliográfia elméletének vázlatja.) - Wrocław, 1951. Ossolineum.

(13) Kniga. 1960. 2.T. 403-404. p., 1965. 11.T. 276. p.

(14) Kniga. 1960. 2.T. 391. p.

nak tekinthető-e, vagy a létezését is tagadnunk kell. A Kniga, a vezető tudományos orgánus két első kötetében nem találunk elméleti módszertani tanulmányt, holott éppen a tudományelméleti kérdéseket kellene előbb tisztázni; mi az elvi alap, mely egybefűzi a sokféle ágazó szak kérdéseit. "A könyvnek csak gyakorlata van nálunk, elmélete nincs" (15).

Az első (1959-es) előadás teljesen nyitva hagyta a vita számára a kérdést a bibliológia alapja és problematikája tekintetében, másrészt széles támadási felületet hagyott magának Szidorov azzal, hogy a saját szakmáját, a könyvművészetet (diszitést, tervezést, kiállítást) állította a téma középpontjába, holott ez inkább formális mint lényeges szempont; s egységes elvet, törvényszerűséget éppen nem adhat. A bizonytalanság és ingadozás valóban kihívta a vitában maga ellen a bírálatot.

"A könyvtártudomány túlnő a bibliográfia keretein"

Szidorov 1964-es bevezetője már határozottabb körvonalakat adott e széles területnek, s szilárdabb nézetekről tanuskodott. Ehhez hozzájárult az SzKP Központi Bizottságának 1964. évi októberi és novemberi határozata, mely nyomtatékosan figyelmeztetett arra, hogy a tudomány szilárd alapjára kell építeni a szovjet társadalom életének minden tevékenységét, bármelyik területről is van szó, népgazdaságról, vagy kulturáról.

Szidorov programadó előadása a bibliológiának rendkívül tág értelmezését adta.

Alaptézise: "A szovjet bibliológia a könyvről szóló komplex tudomány. Komplex mivoltában a társadalomtudományok körébe tartozik ... De nem szabad teljesen a humán tudományok körében sem hagyni, mert ezzel elszakítjuk a termeléstől, a technológiától, a nyomdászati eljárások összességétől. Ez volt a forradalom előtti "bibliológia" fő hibája ..." (16) E marxista szaktudomány tárgya a sajtótermék; bonyolultsága és nehézsége abban rejlik, hogy dialektikus egységben s kölcsönhatásban vizsgálja ezt a meghatározó társadalmi erőket, valamint ennek hatását a nép életére. Mindezt egységben, szintézisben igyekszik megragadni, három nagy területre tagolva feladatait:

1. A szövegen s a szöveggel végzett munka ("rabota nad teksztom"). "A marxista számára a könyv tartalma, értelme, eszmei iránya a lényeg. A bibliológia fogalmába elkerülhetetlenül beletartozik a könyv szerzői megalkotásának problematikája (a mű alapgondolatának, fogalmazványának átalakulása kézírattá, a kéziratnak pedig a könyv végleges formájává), a szerkesztő munkája a szerző alkotásán, a szövegen: ennek helyesbitése, javítása, nyomtatásra való előkészítése; de idetartozik a könyvművész munkája is a szöveg értelmezésével, a szemléltető anyag szerkesztése, tehát a nyomtatás előtti alakító, felelősségteljes, részben láthatatlan, de éppen korunkban különösen fontos kiadói, nyomtatás előtti előkészítő munka" (17). A könyvnek ilyen értelmű előkészítő munkáját a régebbi könyvtudomány nem tartotta feladatának, hanem az irodalomtudomány, nyelvészet és más határos tudományok körébe utalta; ezzel elszegényítette a bibliológiát.

2. "A bibliológia másik, igen széles területének a könyv előállítását, a gyártási folyamatot kell tartanunk. Ehhez szükséges a múlt és jelen tanulságainak a számbavétele, a poligráfiai eljárások ismerete, beleértve az anyagismeretet (papir, nyomdai technika, festék), gépismeretet, sokszorosító eljárásokat; a sajtótermelés szervezeti és gazdasági oldala, a nyom-

(15) Kniga. 1960. 2.T. 396. p. (16) Kniga. 1965. 11.T. 271. p. (17) Kniga. 1965. 11.T. 272. p.

davállalat szervezete és vezetése, a könyvalak és betűtípus kiválasztása ..., a kiadványok szabványosítása és típusai, a nyomtatás minősége...; ide tartoznak a "könyvművészet" kérdései is, hiszen a könyvművész a könyv előállításának teljes jogu részese, ki felelős a betűtípus, a szemléltető és diszitó anyag megalkotásáért és elhelyezéséért...(18). A szovjet gyakorlat a kutató munka erős szakosítását mutatja ezen a széles munkaterületen, melynek egységét a cél, a nép szükségletének érdeke jelenti.

3. Harmadiknak marad a már régebben is tudományosnak elismert terület: a szó legtágabb értelmében vett "bibliográfia", amely semmiképpen sem csupán "könyvleírás", hanem egyben a kiadott könyv társadalmi jelentőségének tanulmányozása is. Vagyis: a könyv értékelése, sokoldalú bírálata, mint a szerző által, a kiadói kollektiva, s a "nyomdászati névtelen hősei" által (Gorkij szavai) megalkotott irodalmi vagy tudományos termék minőségének megállapítása. Ez nem más, mint a könyv sorsának, az emberhez vezető útjának tanulmányozása" (19). Milyen szerepet tölt be típusa szerint mint tankönyv, tudományos vagy szépirodalmi mű, tájékoztató forrás a társadalom életében. "Idetartozik a könyvterjesztés útjainak s a könyvszükségletnek a vizsgálata is: a könyvkereskedelem, -propaganda és -agitáció kérdései, a könyvreklám, a különféle eljárások, módszerek, pozitív vagy negatív tapasztalatok értékelése a multban és jelenben, a hazai és nyugati viszonyok között". Mindezek a tapasztalatok összességükben hasznosak lehetnek a könyvtáraknak, könyvgyűjtőknek országos méretekben is, egyben a katalogizáló és bibliográfiai munkának is.

Szidorov hangsúlyozza, hogy a három nagy tevékenységi terület önállóan, a többitől függetlenül is fejlődhet, de a szovjet könyvtudomány nem korlátozhatja vizsgálatát csak egyik vagy másik különleges funkcióra.

Mi a helye a könyvtártudománynak ebben a nagy komplexumban? Szidorov szerint: "A könyvtártudomány tulnó a bibliológia keretein, külön tudományszakká válik, hiszen itt a könyvek tömege, választéka, összességükben gyakorolt funkciója a kutató elé módszer és gyakorlat szerint egészen különleges kérdéseket állít (a katalogizálás, tájékoztató apparátus, megőrzés kérdéseit, sajátos szakmai felkészültség igényét)". (20).

(Meg kell jegyeznünk: ez a felfogás paradoxonnak látszik; kirekeszti a könyvtárat, a könyv megőrző, közvetítő intézményét, a bibliográfia és dokumentáció műhelyét a könyv társadalmi mozgásából, a könyvkultúra szervei közül. Nyilván azért, mert alapjában statikus intézménynek tartja, mely kiesik a könyvtermelés dinamikuss, dialektikus folyamatából. Elképzelhető-e azonban könyvtár az állományát alkotó könyv ismerete, értékelése, sokoldalú vizsgálata nélkül? A valósággal számot nem vető elméleti konstrukció egyoldalúsága szembetűnő itti; annál is inkább, mert a könyvtárral együtt a bibliográfiát és a dokumentációt is kizárja a bibliológia köréből. Felvethetjük a kérdést: nem szegényíti el éppen ez a felfogás ezt a komplex tudományt, mely annyi mindent magában foglal, csak ezeket nem? Különös, hogy a vita során ezt a szempontot nem emelték ki a hozzászólók, bár voltak, kik a bibliológia rendszerébe besorolandónak ítélték a könyvtártudományt, ezt a viszonylag nagymultu, kidolgozottabb diszciplínát).

Végül kiemelte az előadó, hogy e komplex tudomány minden részletének dialektikus egységére kell törekedni, hiszen a történeti, elméleti és gyakorlati vizsgálat egyaránt a könyvtermelés minőségi emelését szolgálja a kommunista építés mai szakaszában.

A. szovjet könyv ügye tudományos alapjainak kidolgozása, a fejlődés ut-

(18) Kniga. 1965. 11.T. 272. p.

(20) Kniga. 1965. 11.T. 272. p.

(19) Kniga. 1965. 11.T. 272. p.

jának kijelölése szerinte a megoldandó elméleti feladat. Ennek egyik eszköze, a bibliológia felső szintjén, a könyvstatisztika, (mely vonatkozhat a terelésre, terjesztésre, szükségletre és értékelésre), az olvasó tanulmányozása, továbbá olyan kérdések, mint a könyv hatása az egyéni és társadalmi szükségletre, a nemzetközi érintkezésre, a nevelési és esztétikai fejlődésre. A szovjet könyvtudomány nem zárkózik el a hosszmeteszben, történeti szemléletben vizsgált témáktól sem (pl. "Régi ukrán nyomtatványok"). A könyv tudományának rendkívüli gyakorlati jelentősége nyilvánvaló, hiszen a könyv méretetlen ideológiai-politikai, tudományos és nevelési hatótényező és erőforrás. Az elmúlt néhány évben különösen nagy lendületet vett a szovjet bibliológia; a szovjet könyvnyomtatás 400 éves ünnepére értékes kiadványok egész sora jelent meg. A kommunista építés új feladatai is sürgetik továbbfejlesztését.(21)

A két ankét négy főkérdése

Szidorov előadásának részletes ismertetése szükséges volt azért, hogy képet adjon arról: mi a szovjet bibliológia szemlélete, elvi alapja és rendszere. A sokféle és tudományosan még alig értékelt ismeretanyag-komplexum meghatározásának bizonytalansága, másrészt a szintézis, a dialektikus egység magas követelménye olyan ellentétet jelent, mely sok szempontból kiváltotta a kritikát. Az ankét problémái iránti nagy érdeklődést mutatja a hozzászólók nagy száma: 1959-ben 16, 1964-ben 20. Egészen igen érdekes, tanulságos, tudományos szintű vita bontakozott ki, mely reális képet adott az alakulóban lévő tudomány problematikájáról, ellentmondásairól. Az első ankéton még az előző husz év alatt elnémitott könyvtudomány létjogával szemben megnyilatkozó bizalmatlanság volt érezhető, a kételkedő, sőt negatív álláspont volt jellemző, míg a második ankét a pozitív nézetek megszilárdulásáról, az alkalmazott tudománnyal kapcsolatos gyakorlati együttműködés teljes készségéről tanuskodott. A meglepő fordulatban az elmúlt öt év tudományos eredményeinek s a párt határozott irányításának jelentős része van: nemzeti kulturális feladatok teljesítésére való megbízást kell teljesítenie, amely a különböző szakok képviselőinek elvileg laza szövetségét mégis munkaközösséggé kovácsolja.

A saját általánosabb jellegű megjegyzéseket az összefoglalásra hagyva, a továbbiakban a megvitattott jelentősebb kérdéseket kell kiemelni az ankétok anyagából, a vita sorrendjétől függetlenül. Így áttekinthetőbb képet kapunk az egész témáról; a hozzászóló neve, aki a röviden vázolt álláspontot kifejtette, zárójelben marad. A nagyterjedelmű anyag a Kniga említett kötetekben részleteiben is tanulmányozható.

A vitát -mindkét ankétot figyelembevéve (a következőkben I. és II.-vel jelölve a nevek nélkül) - négy kérdés köré lehet csoportosítani:

1. A negatív álláspont: miért nem lehet a bibliológiáról mint tudományról beszélni?

A könyvről szóló komplex tudománynak mi a rendszere? Mi tarthat körébe és mi nem?

3. Mely részterületek alkotják súlypontját? Milyen meglévő hiányokon kell segítenie tudományos előrelátással?

4. Önállósulásához melyek az alapvető tudományelméleti követelmények? Mi az elmélet és gyakorlat viszonya?

E főpontokhoz járul még néhány szervezeti javaslat: a könyvtudományt képviselő intézmények átszervezésének és tevékenységének kérdései.

(21) Kniga. 1965. 11.T. 273. p.

A negatív álláspontok

A tagadás álláspontját N. G. Malühin docens (Moszkva, Nyomdászati Intézet) képviselte leginkább. (22). Viszont jellemző, hogy a második anketon már éppen ő sorolta fel a szovjet könyvkultúra legujabb jelentős eredményeit és egészében egyetértett az előadó koncepciójával. (23).

A kritika lényege: A bibliológiának sem tárgya, sem módszere nincs, s ilyen tudomány nincs is. Az ide sorolt "segédtudományok" önálló tudományok: bibliográfia, könyvtárтан, nyomdászati ismeretek stb., de az egésznek nincs központi magja. Bizonyítja ezt az is, hogy a könyv szakértői, szakemberei (oroszul közös néven "knigoved"), is igen sokféle foglalkozási ághoz tartoznak, kik foglalkozásuk egységes elméletét még nem alkották meg. Ez lényegében nem is lehet más, mint egy fajta szabályrendszer, utmutatás a munka célszerű végzéséhez, amely azonban nem tudomány. E heterogén szakmai ismereteknek egységes módszere sem lehet, hiszen még az sincs tisztázva, hogy a könyv tartalma vagy formája-e a vizsgálat tárgya? A könyvet mint a társadalom nevelőjét s a haladó eszmék terjesztőjét természetesen sok szempontból kell és szükséges tanulmányozni, de áltudományt alkotva belőle nem szabad a gyakorlatól elszakítani. A könyv gyakorlati tanulmányozásának köre igen változatos, sokrétű, de nem egységes tudomány, s ilyen igényrel nem is léphet fel. Ez a feltevés néhány szovjet teoretikus alapvető módszertani tévedése volt. Ezen a tévuton haladtak azok, akik a könyv tartalma helyett a könyv formáját, megalkotásának művészetét, terminológiájának megteremtését és "a könyv" meghatározását vizsgálták.

A. I. Dej (Moszkva, Akadémiai Művészettörténeti és Néprajzi Intézet vezetője, II. (24)) arra figyelmeztetett, hogy korlátozni kellene a szétfolyó, heterogén tárgyat a befejezett, nyomtatott művekre, könyvre, folyóírra, újságra, röpiratra, s le kell mondani a nyomtatást megelőző folyamatok vizsgálatáról. A bibliológia nem játszhat egyetemes szerepet, hiszen a könyv és sajtó gazdag és sokoldalú vizsgálati anyagot jelent és több tudomány egyesítését kívánja meg. A tárgy, a hatáskör pontos kijelölése, a más tudományszakoktól való elhatárolás legyen az első módszertani lépés. Korlátozni kell a tárgykört: le kell mondani a művészeti és tudományos alkotás lélektanának, a szerzők mesterségbeli titkainak vizsgálatáról, s lélektani kirándulásokról. Idegen terület a gépismeret és áruismeret is; az olvasás problémája, a könyv társadalmi hatásának és visszhangjának vizsgálata nem a szociológus és pszichológus területe-e inkább? Az előadó Szidorov-val szemben felveti a kérdés: "... az általános tézisé szerint: a könyv életfolyamatának minden szakaszában - a szerző elgondolásában lévő eszme embrionális állapotától kezdve egészen annak az egyéni olvasóra és a tömegekre gyakorolt befolyásáig: ez a bibliológiának mint komplex tudománynak az állandó tárgya. Ez az álláspont azonban nagyon szétfeszíti ennek alapjait és arra kényszeríti, hogy behatoljon más tudományok körébe, olykor helyettesítve azokat. Vajon hasznára van-e ez a bibliológiának?" A könyv értékének megállapítása sem erejéhez mért feladat, különösen a tudományos könyveknél. Bizzuk ezt a konkrét szaktudományok illetékes képviselőire! Minden önálló tudománynak megvan a maga sajátos, pontosan körülhatárolt területe és kutatási módszere: ezt kellene külön tudományos-elméleti konferencián megvitatni. Látni, hogy e különben hangjában lojális, de lényegében szigorú kritika a Szidorov-féle koncepció tagadását jelenti.

V.N. Ljahov (Moszkva, Nyomdászati-Poligráfiai Intézet, a Kniga szerkesztőbizottsági tagja, I.(25) szerint elhamarkodott dolog ma még könyvtudo-

(22) Kniga. 1960. 2.T. 415-417. p.

(24) Kniga. 1965. 11.T. 278-280. p.

(23) Kniga. 1960. 2.T. 415-417. p.

(25) Kniga. 1960. 2.T. 407-409. p.

mányról, mint külön tudományról beszélni. A szovjet orosz nyelvhasználatban élő "knigovedenie" szó is csábított erre a feltevésre; holott ez nem tudományt jelent, hanem a könyvre vonatkozó különféle ismereteket. Más nyelvben nincs is ilyen közkeletű szó, a német "Buchwissenschaft" sem ilyen. (Teljesen mesterkélt alkotás a Kniga angol tartalmi összefoglalásában szereplő "bookdore" szó). Valójában nincs egysége sem tárgyában, sem módszerében; ha gyűjtőfogalomnak, sokféle ismeret konglomerátumának tekintjük, akkor sem magyarázunk meg belőle többet. E kapcsolatos rokon ismeretek viszonya is teljesen tisztázatlan: így pl. a bibliográfia, a nyomdászat, könyvtörténet, könyvkiadás és gazdasági tervezés kapcsolatai. E tudomány analógiájára beszélhetnénk akár "embertudományról", mely olyan ismereteket foglalna magában, mint az emberi szervezet, az ember származása, az emberi társadalom fejlődésének törvényszerűségei stb. Az életnek, a társadalmi gyakorlatnak kell majd kialakítania az ilyen igényeket, hogy az egymásra utalt ismeretek valamelyes rendszerre fejlődhessenek; csak azután kerülhet sor megfelelő tudományos módszer kialakítására. Nem szabad azonban az élettől elszigetelve "belső" törvényszerűségről beszélni, hiszen a könyv nem abszolútum, hanem külsejében, belsejében társadalmi produktum, s változásai, sajátosságai is csak e dialektikus összefüggésben érthetők meg. A társadalmi szükségletek tanulmányozásával a bibliológia, mint lényegében alkalmazott tudomány elméleti utmutatást adhat a gyakorlatnak.

A bibliológia tárgya és rendszere

E vélemények bíráló éllel már érintették a vita második fontos problémáját: mi a könyvről szóló komplex tudománynak a rendszere, milyen ismeretek tartoznak körébe és mi nem? E kérdés magában hordja a meghatározás, továbbá a szak önállósága és létjoga problémáját is; éppen ezért beható megvitatásra került, s szinte minden felszólaló foglalkozott vele.

Egyetértettek abban, hogy a bibliológia tárgyát, a könyvet nem szabad metafizikai elvontságban mint abszolútumot az élettől, a társadalomtól elszakítva szemlélni, hanem a valóságból kell megérteni. A bibliológia helyét, egyéb tudományokhoz való viszonyát tisztázni kell, mert általános az a felfogás, hogy az, amit e tudománynak tartanak, csak különböző és egymástól sokszor idegen ismeretek pusztá egyvelege, szervesetlen kapcsolata, melyeket csupán formális kapcsolatba tud fűzni a közös tényező, a könyv. (Bondarszkij; I. (26)). A bibliológia fogalma, mint többen kiemelték, két értelemben, szűkebb és tágabb jelentésben használható. Szűkebb értelemben (=Buchkunde) egyetlen tudomány-szak, mely a könyvet mint olyat az anyagi kultúra tárgyaként tekinti, s ennek eszmeközvetítő társadalmi szerepét tanulmányozza (szerző és olvasó, szerző és társadalom, szerző és államhatalom). Mint ilyen az a sok más tudománnyal közös hármas struktúra szerint épülhet fel: történet-elmélet-gyakorlat vonatkozásaiban vizsgálható. Már N.M. Kiszjeljov, az első orosz könyvtártudományi professzor (1913-tól Péterváron) is így értelmezte, s konkrét feladatát a könyvelőállítás-könyvterjesztés-könyvleírás terén látta. (N.P. Kiszjeljov; I. (27)). A könyv emberi alkotás, kulturális érték, a társadalmi viszonyok tükré, "felépitmény"; ezért a történelemben helyezhető el, vagyis társadalmi-történeti tudománynak tekinthető.

Szélesebb értelemben a bibliológia a szaktudományok egész komplexumát öleli fel, melyeknek közös tényezője az írott vagy nyomtatott könyv. De e tudományágazatoknak külön-külön tárgya és kutatási módszere van. Ez értelemben a "könyvtudomány" (knigovedenie) csak olyasféle gyűjtőfogalomként

(26) Kniga. 1960. 2.T. 40l. p.

(27) Kniga. 1960. 2.T. 402-403. p.

használható, mint a természettudomány, jogtudomány, vagy agrártudomány, melyek mindegyike különféle sajátos ismeretágakra oszlik. Az ide tartozó konkrét ismeretek egészét mint a könyvkultúra jelenségeit határozhatjuk meg. (B. D. Udincev; I.(28).

A vitát összegező N. M. Szikorszkij, a Kniga főszerkesztője határozottan leszögezte az értekezlet álláspontját: "A bibliológia komplex tudomány, de nem a tudományok komplexuma. E meghatározások közt lényeges különbség van. Nem a különálló tudományok együttese, hanem az egységes, komplex tudománnyal kapcsolatos ismeretek rendszere jelenti a bibliológiát, az egyes tudományszakok, melyek a könyvről szóló ismereteink konkrét anyagát adják, szervesen, mélyen kapcsolódnak egymáshoz kölcsönös összefüggéseik révén".(29)

A tudományosság követelményét, az igazolt ismeretek megvalósult rendszerét, s a rendszer alapjául szolgáló egységes eszmét a programszerű követelmény ellenére sem látják a vita egyes résztvevői biztosítva. A negatív álláspontot képviselő véleményeken kívül is kifejezésre jutott az a kétség, hogy a különböző könyvről szóló ismereteknek lehet-e egyáltalában egységes elve, törvényszerűsége. (E. L. Samsurin; I. (30).

Változatos képet kapunk a vitából arról, mit tartanak az egyes részterületek képviselői e diszciplína szűkebb értelmében a rendszer alapjának vagy súlypontjának. Ezeket csak röviden említjük itt, mert e súlypontként megjelölt szempontok bővebb megokolást nem nyertek, s így inkább egyoldalú állásfoglalást jelentenek a rendszer vitás kérdésében.

a/ A bibliológia tárgya az a folyamat lehet, mely által könyv születik a kéziratból: ezt bátran lehet szerkesztéstudománynak (redaktirovanie) nevezni. (V. J. Bezjazücsnűj; I. (31).

b/ A kiadványok tematikai megoszlásának megállapítása, a korszerű tudományos színvonal és a gyakorlati használhatóság elbírálása (!), az osztályozás és a szakbibliográfia vitás kérdéseiben döntés, továbbá a kiadás és terjesztés kérdéseinek elemzése. (F. A. Csuvikov; II. (32).

c/ A bibliológiának a könyvkiadás kérdéseivel kell foglalkozni: ebben egyesül a könyv minden tudományos, gazdasági, technikai, művészeti vonatkozása. (E. Sz. Lichtenstein; I. (33).

d/ A könyv megalkotása, gyártása és terjesztése kérdései. (V. V. Popov ; I. (34).

e/ Az olvasás és olvasó kérdései vizsgálata, konkrét szociológiai elemzések kidolgozása legyen a súlypont. De a könyvtártudomány is beletartozik a bibliológia rendszerébe. (I. Ja. Kaganov és Szlukovszkij; II. (36).

f/ A kiadói szakma elméletének megalkotása, a helyes tervezés érdekében; főleg az olvasói, társadalmi igények vizsgálata. (A. E. Milcsin; II. (37) és M. F. Arbuzov; II. (38).

g/ Elsődleges feladat: a sajtó tematikus tervezése ennek gazdasági feltételeivel együtt. A tudományos és műszaki kiadványok választéka, ti-

(28) Kniga. 1960. 2.T. 397. p.

(29) Kniga. 1965. 11.T. 288. p.

(30) Kniga. 1960. 2.T. 399. p.

(31) Kniga. 1960. 2.T. 410. p.

(32) Kniga. 1965. 11.T. 275. p.

(33) Kniga. 1960. 2.T. 412. p.

(34) Kniga. 1960. 2.T. 399. p.

(35) Kniga. 1965. 11.T. 284. p.

(36) Kniga. 1965. 11. 286. p.

(37) Kniga. 1965. 11.T. 282. p.

(38) Kniga. 1965. 11.T. 280. p.

pusai megállapítása, egységes nomenklatura megalkotása a kiadók számára, korszerű kiadói módszerek meghonosítása. (V. A. Markusz; II(39).

h/ A könyvkultúra és könyvtudomány hazai hagyományainak, történeti örökségének ápolása, megismertetése, a külföld bibliológiai szakirodalmának rendszeres tanulmányozása. (V. L. Bezjazücsnűj; II, (40) és N. M. Szikorszki; II, (41), A. Sz. Mülnikov; II, (42)

i/ A bibliográfiai ismeretek széleskörű ismertetése, oktatása különféle szinten. (M. M. Klevenszki; II,(43).

Az 1964-es ankét határozatairól

Egy szervesen összefüggő tudományos rendszer megalkotásában ilyen sokoldalú gyakorlati követelmény mellett nem juthatott egyértelmű megállapodásra a két ankét; a komplex tudomány egységes alapelve, törvényszerűsége csupán tézis és program maradt. De nyitva maradt az a kérdés is: milyen módon kapcsolódnak a részterületek egymáshoz? Melyek az összefüggések közöttük azon kívül, hogy a szocialista társadalom érdekében, s a művelődési forradalom elmélyítéséért dolgoznak, s egységes ideológia alapján működnek a szocialista humanizmus jegyében?

Ennek tudatában volt teljes mértékben az 1964-es ankét vezetősége, mikor határozatba foglalta a bibliológiai tudományos kutatások problematikájának kidolgozását, s kilátásba helyezte a módszertani kérdések széleskörű megvitatását a jövőben.

A határozatok a problematika kidolgozásához megjelölték pontosan a bibliológia legfontosabb kérdéseit, melyek a kialakítandó komplex tudomány feladatai lesznek: (44)

1. A marxizmus-leninizmus klasszikusai a könyvről és ennek társadalmi jelentőségéről. A könyv helye a többi közlésrendszerek körében; a könyv szerepe, mint az ismeretek forrása, a nevelés eszköze, a társadalmi fejlődés tényezője.

2. Az írás és a könyv egyetemes története. A könyv, a könyvnyomtatás és könyvkiadás története a Szovjetunióban.

3. A könyv és a könyvkiadás mai állapota a Szovjetunióban, a népi demokráciákban és a kapitalista államokban. A sajtó tipológiája, osztályozása, nyilvántartásuk módszere és a sajtó statisztikája hazai és külföldi viszonylatban.

4. A szovjet kiadásügy szervezése és gazdasági tervezése, a kiadók típus és szak szerinti megoszlása. Az olvasói igények tanulmányozásának módszerei; téma és példányszám szerinti tervezés. A sajtó fejlődésének távlatai a Szovjetunióban.

5. A különféle írásfélések, műfajok és kiadványtípusok szerkesztésének elmélete és gyakorlata. A könyv művészi nyomdászati megalkotása.

6. A könyvterjesztés szervezése és közgazdasági tervezése. Könyvpropaganda.

7. A könyvtári munka elmélete és gyakorlata.

(39) Kniga. 1965. 11.T. 275-276. p.

(42) Kniga. 1965. 11.T. 278. p.

(40) Kniga. 1965. 11.T. 276-277. p.

(43) Kniga. 1965. 11.T. 277-278. p.

(41) Kniga. 1965. 11.T. 287-288. p.

(44) Kniga. 1965. 11.T. 290. p.

8. A bibliográfia elmélete és gyakorlata; a bibliográfia kapcsolata egyéb tudományos tájékoztató módszerekkel". (45).

E határozatok a bibliológia legszélesebb koncepciójának, melyet az előadó Szidorov is képviselt, az érvényesülését jelentik; ez magában foglalja a könyvtártudományt, bibliográfiát és dokumentációt is. Az előadó programjától eltérve ellenben elejti az írói alkotásmód vizsgálatát, valamint a poligráfiai technika és anyagismeret kérdéseit, melyek ellenzésre találtak a vita során. A két tanácskozás eredményeként született meg a szovjet bibliológiának ez az átfogó koncepciója, mely valójában felöleli a könyvkultúra minden tényezőjének követelményeit gyakorlati és elméleti vonatkozásban, ezenkívül a történet-elmélet-gyakorlat három szempontját a tudományos vizsgálatok számára. A határozatok a tudomány problematikája kidolgozását a hazai viszonyokra, a gyakorlati teendőkre vonatkoztatva tervezik, de nem jellemzik, értelmezik a tudomány közös elvi, elméleti alapjait. De az egész vita, s az ezt összegező határozatok is világossá teszik; nem annyira egy egységes autonóm tudomány belső kérdéseiről, elveiről, törvényszerűségéről volt itt szó, hanem alkalmazott tudományról, mely a más tudományszakokból rendelkezésre álló felismerések, eredmények anyagát gyakorlati célokra használja fel. Így érthető a téma korlátozása a szovjet bibliológia konkrét kérdéseire. A feladatok köre, a téma terjedelme hatalmas méretű, de az elméleti igény, a komplex tudomány megteremtése a gyakorlattal való szerves összefüggésekből nyerheti majd igazolását; ezen épülhet fel. A módszertani kérdések megbeszélésének tervbevétele is azt mutatja, hogy a tudományra szerveződés egyelőre csak program, megoldása a jövő fejlődésre vár.

"Tudomány saját elmélet nélkül elképzelhetetlen"

Az értekezlet mindenesetre vetett fel termékeny gondolatokat arra nézve is, melyek a születő tudományok önállósulásához az alapvető tudományelméleti követelmények? Milyen legyen az elmélet és gyakorlat viszonya? Engels tanítása szerint a tudományok lényege az egyes diszciplínák közti átmenetektől, a mozgásformák elemzéséből ismerhető meg, a magasabbrendű mozgásformának az alacsonyabbrendűvel való összefüggéseiből, s fejlődésének az az útja, hogy "differenciálódásukkal párhuzamosan szükségképpen fokozódó mértékben integrálódtak, s a korábban különálló tudományok mesgyéin jelentkező átmeneti (közbiúlsó) tudományok és az általánosabb jellegű tudományok létrejöttével egyetlen egésszé egyesültek". (46)

A vita során a komplex tudománynak ez a dialektikus felfogása érvényesült, mely alapjában eltért attól a természettudományra épült dogmatikus felfogástól, mely egy kész meghatározásból indult ki, s ennek kritériumaihoz mérte a társadalomtudományt, mely kialakulatlanágában természetesen nem felelhetett meg mindezen követelményeknek (rendszeres tudás, egy meghatározott tárgykör, egységes ismeretanyag, azonos szemlélet, sajátos módszer, elmélet és hipotézis alkalmazása, kauzális és genetikus magyarázat, általános érvényű szabályok és normák; a feltárt törvényszerűségek kísérleti bizonyítása stb.).

A vita során többen követelték a bibliológia határainak pontos megvonását, azzal érvelve, hogy nem önálló tudomány az, amelynek nincsenek határozott körvonalai. (47).

Ezzel szemben mások hangsúlyozták, hogy az az álláspont, mely félté-

(45) V.ö. a 10. sz. jegyzettel. E 8 pontba foglalt problematika a határozatok befejező részét alkotja.

(46) Filozófiai kislexikon. Szerk. ROZENTAL, M. és JUGYIN, P. - Bp. 1964. Kossuth K. Idézve: a 684. p.

(47) Kniha. 1965. 11. T. 273. p.

kenyren őrzi a kialakult tudományok határait, nem tartható fenn: hiszen ma éppen a tudományok érintkezési pontjain történik a legjelentősebb előhaladás (kibernetika, bionika stb.), s ez -az engelsi dialektika értelmében- a komplex tudományok kialakulását lehetővé teszi. A segéd- és társadalomtudományokon felépülő komplex tudomány, a bibliológia is éppen az összefüggések feltárásával, az érintkezési pontokon lendül előre, hogy majd egységes tudománnyá szerveződjék. Az egyes tudományszakok, melyeknek közös tárgya a könyv, mint a patakokból a folyó, egységes komplex tudománnyá fognak összeolvadni: így lehet a bibliológia a szovjet könyvkultúra tudományos alapja. (48) A "Kniga" egyik szerkesztője, A. E. Milcsin kiemelte, hogy a bibliológiát két szempontból kell tekinteni: mint a könyvre és funkciójára vonatkozó különböző tudományágak együttesét, másrészt pedig mint önálló tudományt. Mint komplex jellegű tudomány, a bibliológia már régen megvan és határozott sikerei, eredményei vannak, de mint önálló tudomány csak most van kialakulóban. (49). A fejlődés motivumát a társadalmi igényekben, szükségletekben, a társadalom fejlődésében látja: "A bibliológia feladata meghatározni azokat a feltételeket, melyek révén a könyv legjobban kielégítheti a társadalom szükségleteit, igényeit, s a legnagyobb mértékben hozzájárulhat a társadalmi haladás érdekeihez". Az 1960. évi magyar könyvtártudományi anketon ugyanez a szocialista koncepció nyert határozott tudományos megfogalmazást Kovács Máté előadásában (50), s ezzel nemcsak időben, hanem rendszerének kiépítésében is megelőzte a szovjet ankét állásfoglalását. Kár viszont, hogy ez az uttörő elgondolás nem keltett olyan széleskörű visszhangot sem hazánkban, sem máshol, mint a szovjet vita, így az előremutató magyar ankét nem vált a szovjet szimposium alapjává, sőt hivatkozás sem történt rá.

Az előadó A. A. Szidorov nem tartotta szükségesnek az új tudomány meghatározását megadni, mert ez korlátozhatja kibontakozásában. Ezt az álláspontot helytelenítette az egyik résztvevő: ilyen meghatározás nélkül nehéz a kutatónak dolgozni. (51).

Az elmélet és gyakorlat kölcsönösségi viszonyára nézve fontos megállapítást tett I. E. Barenbaum, a leningrádi Közművelődési Intézet docense: a bibliológia elméletét nem szabad összetéveszteni e komplex szak egészével, mely természetesen jóval szélesebb és magában foglalja az elméletet is, mint annak alkotó részét és alapját. Tudomány saját elmélet nélkül elképzelhetetlen: az elmélet kérdéseire e tudomány terén is több figyelmet kell fordítani. Ebből a megállapításból következik az is, hogy e komplex szak bőven tartalmaz olyan gyakorlati jellegű ismeretanyagot, ami tudományként való elismerésre nem tart igényt: így pl. a poligráfiai technika kérdései nem tartoznak a bibliológiai tudományos kutatás keretébe. (52).

A bibliológia már előzőleg vázolt széles koncepciója jelölésére a vita során általánossá vált a "könyvkultúra" (knizsnaja kultura) kifejezés a régebbi "könyvügy" (knizsnoe delo) mellett, mely magában foglalta a szerkesztés, kiadás, könyvterjesztés, könyvtárügy fogalmát, illetve ezek történetét, elméletét és gyakorlatát. Az 1962-es berlini tanácskozáson még ez a terminus nem honosodott meg, felvételében s használatában bizonyára a magyar utmutatás volt éppen az ösztönző.

(48) Kniga. 1965. 11.T. 275. p.

(49) Kniga. 1965. 11.T. 282. p.

(50) KOVÁCS Máté: A könyvtártudomány a szocialista tudománypolitikában. - A Magyar Könyvszemle 1961. évi 1. különszáma. 7-31. p.

A könyvtártudományi kutatás kérdései. A Könyvtártudományi és Módszertani Központ ankétja. - Budapest, 1960. június 13-14.

(51) Kniga. 1965. 11.T. 282. p. KANADOV, P.N. felszólalása.

(52) Kniga. 1965. 11.T. 285. p. BARENBAUM, I.E. - ISZAEVICS, Ja.D. felszólalása.

Az egyik résztvevő kiemelte, hogy az azonos terminus ellenére különbséget kell tenni az oroszban régóta meghonosodott szó "knigovedenie" régi és mai értelmezése között. Régen különálló tárgyak komplexumát jelentette ez a fogalom, melyek nagyrésze akkor csak csirájában volt meg; ma egységes, közös alapon felépülő komplex tudományt értünk rajta, mely több tudományszakot foglal magában. (53). Sajnos, hogy éppen e közös alap problémája, az összefüggések feltárása, a kölcsönös kapcsolatok kérdése nem nyert kidolgozást kellő mértékben. Az érintkező és határterületek fontos kérdését sem világították meg a komplex tudomány együttesében; a súlypont az elmélet és gyakorlat összefüggésében a gyakorlaton maradt a szovjet vitában. A problematika kidolgozásában, mely az uttörő jelentőségű értekezéslet által kitűzött további feladat lesz, nyilván e részterületek dialektikus egységének, a gyakorlatot átható elméletnek a kérdései kerülnek majd előtérbe.

Szóba került végül az értekezésleten az is: mennyiben támaszkodhat ez az erősen ideológiai jellegű társadalomtudományi szak a polgári humán tudomány eredményeire. A "Kniga" főszerkesztője, a vita összefoglalásában óvott az egyoldalú elutasítás magatartásától: "A polgári humán tudományokra valóban jellemzők a súlyos ideológiai hibák. De mindamelllett a konkrét kutatásokban, így a bibliológia területén sok hasznos dolgot végeznek. Ahhoz azonban, hogy bírálhassuk a polgári tudósok tudományellenes felfogását, ismerni is kell munkáikat." (54). Szikorszkij hasznosnak ítélte elsősorban a műszaki könyvkiadás, a tudományos tájékoztató apparátus és a könyvkereskedelmi gyakorlatban elért polgári eredmények tanulmányozását. A vita folyamán azonban nem történt konkrét hivatkozás a polgári tudomány eredményeire, bár többen kiemelték a széleskörű tájékozódás szükségességét, mert hiszen a fejlett tudományos-műszaki információs szervezettel (VINITI) szemben a társadalomtudományi dokumentáció egészen elhanyagolt terület.

A hozzászólók egyetértettek abban, hogy a tudományos kutató munka országos megszervezése az első teendő a bibliológia újjászületésében, megerősítésében. Szóba került a "Kniga" évi kötetei mellett egy negyedéves szakfolyóirat alapítása "Szovetszkoe Knigovedenie" (Szovjet Könyvtudomány) néven, központi koordináló tudományos intézményként pedig az Össz-szövetségi Könyvkamarát hozták javaslatba, melyet a sajtóügy és a könyvkultúra tudományos központjává kívánnak kiépíteni. Hogy nem egy elszigetelt területi kezdeményezésről, hanem a művelődéspolitikai és a könyvkultúra terén történt gyökeres fordulatról, s ennek általános elismeréséről van szó, bizonyítja az a nagyjelentőségű esemény is, hogy a Szovjetunió Felsőoktatási Minisztériuma vezető tudományos körök közbejárására és kérésére a bibliológiát ("knigovedenie" címen) felvette a Tudományos Minősítő Bizottság által kandidátusi és doktori rangot nyújtó tudományos diszciplinák sorába. Előzőleg már e tárgy egyetemi rangú és tudományos fokozatot nyújtó szak volt, de később (1938-ban) ezt megvonták tőle és besorolták a pedagógiai tudományok közé, mely viszont nem felel meg lényegének. (55).

Összefoglalás

Összefoglalva a nagyjelentőségű szovjet vita tanulságait, megállapítható, hogy a bibliológia, mint az írás és olvasás, könyv- és könyvtárkultúra elmélete iránti fokozott érdeklődés legfőbb oka az a tapasztalat, hogy az irányadó elmélet tartós tudományos alapot nem tudott még teremteni a kultúrforradalom

(53) Kniga. 1965. 11.T. 287. p. IVANECKIJ, V.Ju. felszólalása.

(54) Kniga. 1965. 11.T. 288. p. SZIKORSZKIJ, N.M. felszólalása.

(55) Kniga. 1960. 2.T. 404. p.

eredményeként fejlődésében kiszélesedő és elmélyülő szocialista műveltségnek, illetve könyvkulturának. Ebben, mint Szikorszkij egy új tanulmányában az 1964-i ankét tanulságait is figyelembevéve írja, idáig az ösztönösség, a kísérletezés, a szubjektivizmus uralkodott sok téren, mert az elvek nem irányították a gyakorlatot, hiszen maguk sem voltak kidolgozva. "A bibliológia, a könyvről szóló komplex tudomány komoly tudományos kidolgozása nélkül könyvügyünk nem fejlődhet tovább sikerrel. Az élet, a gyakorlat lehetséges, hogy a helyes megoldásokat sugalmazni fogja, de ezeket majdnem minden esetben hibák, mulasztások árán, az ideológiai-kulturális munka kárán, néha pedig egyszerűen anyagi, gazdasági veszteségekkel fogjuk megvásárolni". (56). A konkrét hiányosságokra őszintén rámutatott ő is, s az ankétan résztvevő vezető szovjet kulturintézmények többi képviselői is: kevés a folyóirat az új tudományos eredmények közlésére, a publikáció lassú, vontatott, a könyvkiadás tervezése téma és példányszám szerint meggondolatlan, sokszor önkényes, s ez a könyvkereskedelemben eladatlan készleteket eredményez, másrészt kevés példányszámban áll rendelkezésre sok értékes tudományos és szépirodalmi publikáció, a könyvek kiállítása gyakran igénytelen, korszerűtlen, a bibliográfiai apparátus hiányos, a referáló szolgálat a társadalomtudományok terén elmaradott, a kooperálás szervezetlen stb. Mindez gyökeres változtatást követel; az erők összpontosítása szükséges az elméleti és gyakorlati feladatok tervszerű megoldására.